

MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ XÂY DỰNG MÔI TRƯỜNG VĂN HÓA Ở ĐÔ THỊ

TS. NGUYỄN THÀNH NAM*

Trong đời sống thực tiễn ở Việt Nam, thuật ngữ “môi trường văn hóa” được nhắc đến khá nhiều trong các quan điểm, đường lối của Đảng và cũng là đối tượng quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu trong những năm gần đây. Tuy nhiên, trong thực tế, các nghiên cứu lý luận thường bàn về xây dựng môi trường văn hóa nói chung, chưa có nhiều những nghiên cứu lý luận về xây dựng môi trường văn hóa ở các môi trường cụ thể như: Gia đình, trường học, cơ quan hay các không gian công cộng... Bài viết tập trung làm rõ một số vấn đề lý luận về môi trường văn hóa và xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị ở Việt Nam, bao gồm: Các khái niệm cơ bản liên quan tới môi trường văn hóa, xây dựng môi trường văn hóa, vai trò của xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị và các nội dung cơ bản của xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị.

Trong thời gian qua, việc xây dựng môi trường văn hóa thường xuyên được Đảng và Nhà nước ta đặt ra như một trong những nhiệm vụ trọng tâm của quá trình xây dựng và phát triển nền văn hóa, con người Việt Nam. Nghị quyết Hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa VIII về xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc đã đề ra mười nhiệm vụ cơ bản xây dựng nền văn hóa Việt Nam, trong đó xếp nhiệm vụ “xây dựng môi trường văn hóa” ở vị trí thứ hai, sau nhiệm vụ xây dựng con người¹. Năm 2014, Đảng đã tiến hành tổng kết 15 năm thực

hiện Nghị quyết Hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa VIII, ban hành Nghị quyết Hội nghị lần thứ chín Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XI về xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển đất nước đã xác định 5 quan điểm, trong đó có: “Xây dựng đồng bộ môi trường văn hóa, trong đó chú trọng vai trò của gia đình, cộng đồng”². Nghị quyết Hội nghị lần thứ chín Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa XI cũng đã đề ra nhiệm vụ xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh, trong đó nhấn mạnh chủ đề trọng tâm, xuyên suốt là hoàn thiện nhân cách con người: “Mỗi địa phương, cộng đồng, cơ quan, đơn vị, tổ chức phải là một môi trường văn hóa lành

* Trường Đại học Văn hóa Hà Nội

manh, góp phần giáo dục, rèn luyện con người về nhân cách, lối sống”³.

Trong kỷ nguyên hiện đại hóa, khoa học - kỹ thuật tiên tiến, phát triển đô thị là xu thế tất yếu của tất cả các quốc gia trên thế giới, đặc biệt là ở các nước đang phát triển như Việt Nam. Trong quá trình đô thị hóa ở nước ta, một số vấn đề liên quan tới việc xây dựng môi trường văn hóa đã nảy sinh như: Nhịp sống nhanh của đô thị đối lập với thói trì trệ, tĩnh tại của lối sống nông thôn; đời sống văn hóa của cư dân một số đô thị ở Việt Nam hiện nay bộc lộ sự hỗn tạp, nhiều hành vi thiếu văn hóa vẫn xuất hiện nơi công cộng; hệ thống thiết chế văn hóa đô thị và các không gian công cộng còn thiếu và chưa đồng bộ. Do đó, việc nghiên cứu, tìm hiểu về môi trường văn hóa ở đô thị hướng tới xây dựng thành công môi trường văn hóa ở đô thị tại Việt Nam chính là điều cần thiết trong giai đoạn hiện nay.

1. Một số khái niệm cơ bản

Môi trường văn hóa, đô thị, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị là những khái niệm cơ bản, đóng vai trò quan trọng trong tìm hiểu, nghiên cứu về môi trường văn hóa ở đô thị; góp phần vào việc hình thành nhận thức đúng đắn, từ đó tìm ra phương hướng, giải pháp xây dựng môi trường văn hóa đô thị lành mạnh ở Việt Nam.

Môi trường văn hóa

Trong những năm gần đây, thuật ngữ “môi trường văn hóa” ở Việt Nam nổi lên như một vấn đề vừa có tính cấp thiết vừa có tính lâu dài về lý luận và thực tiễn đời sống. Nhiều nhà nghiên cứu đã đề cập và tiếp cận

môi trường văn hóa từ nhiều góc độ và cấp độ khác nhau, với những mục đích nghiên cứu khác nhau nhưng đều chung nhận định: Môi trường văn hóa là một bộ phận quan trọng không thể thiếu được trong môi trường sống của con người.

Trên cơ sở tổng quan, tiếp thu kết quả nghiên cứu của các nhà khoa học và quan điểm của nhà nghiên cứu về môi trường văn hóa, chúng tôi cho rằng: Môi trường văn hóa là tổng thể các yếu tố tự nhiên và văn hóa bao quanh con người, chúng tác động lẫn nhau và có quan hệ tương tác đối với con người trong một không gian và thời gian xác định, trong đó con người đóng vai trò là chủ thể văn hóa.

Đô thị

Khái niệm đô thị (gorod - tiếng Nga, polis - tiếng Hy Lạp, urbs - tiếng Latin, urbain - tiếng Pháp và urban - tiếng Anh) cũng tương đương khái niệm đô thị hay thành thị của Việt Nam, được cấu trúc từ hai bộ phận: Thành, trấn, đô (nơi đặt trấn, xây thành, trung tâm hành chính cai trị) và thị, phố, phường (nơi sinh sống của thị dân). Theo nghĩa chung nhất, đô thị là một xã hội dân cư đồng đúc, sống tập trung, không đồng nhất về thành phần dân cư và dựa trên nền kinh tế phi nông nghiệp là chủ yếu⁴.

Ở Việt Nam, có nhiều quan niệm khác nhau về đô thị. Từ điển Bách khoa Việt Nam định nghĩa: Đô thị là “không gian cư trú của cộng đồng người sống tập trung và hoạt động trong những khu vực kinh tế phi nông nghiệp”⁵. Đô thị được phân loại theo các chức năng kinh tế xã hội như: Đô thị

công nghiệp, đô thị hành chính, đô thị du lịch, đô thị cảnh quan ... đồng thời được phân loại theo quy mô số dân.

Có thể hiểu, đô thị là khu vực tập trung đông dân cư sinh sống có mật độ cao và chủ yếu hoạt động trong những lĩnh vực kinh tế phi nông nghiệp. Đô thị là trung tâm kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội, du lịch và dịch vụ của cả nước hoặc vùng lãnh thổ bao gồm: Thị trấn, thị xã, thành phố (thành phố trực thuộc tỉnh và thành phố trực thuộc Trung ương) có vai trò thúc đẩy sự phát triển kinh tế - xã hội của quốc gia hoặc một vùng lãnh thổ, một địa phương.

Xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị

Xây dựng môi trường văn hóa là sự tác động của cơ quan quản lý nhà nước thông qua các cơ chế, chính sách, giải pháp thực hiện nội dung hoạt động về văn hóa và môi trường hướng tới xây dựng môi trường văn hóa thật sự trong sạch, lành mạnh, cải thiện điều kiện hưởng thụ văn hóa của nhân dân.

Xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị là sự tác động của các cơ quan quản lý nhà nước và cộng đồng cư dân nhằm tạo ra diện mạo môi trường văn hóa lành mạnh, cư dân đô thị có cuộc sống ổn định, phát triển với lối sống mới, nếp sống mới văn minh, tiến bộ. Xây dựng môi trường văn hóa đô thị là tổ chức cuộc sống của cư dân đô thị theo hướng văn minh, hiện đại, giữ gìn bản sắc văn hóa dân tộc và môi trường sinh thái.

2. Vai trò của xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị

Thứ nhất, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị tác động đến sự hình thành quan

điểm giá trị, chuẩn mực xã hội phù hợp với các tầng lớp dân cư đô thị. Quá trình sinh sống ở đô thị với những đặc trưng về nếp sống bận rộn, tác phong công nghiệp, con người giao tiếp, trao đổi với nhau, từ đó hình thành các mối quan hệ xã hội trong đô thị. Thông qua giao tiếp, các tầng lớp dân cư đô thị hình thành nên các quan niệm, hành vi, thái độ ứng xử đẹp tạo nên bầu không khí xã hội văn minh, nhân văn làm cho đô thị phát triển lành mạnh, bền vững.

Thứ hai, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị đóng góp vào sự phát triển toàn diện con người. Việc tăng cường xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh, văn minh, phát triển chính là yếu tố bảo đảm quan trọng cho việc phát triển toàn diện con người. Môi trường văn hóa ở đô thị tạo cơ hội và điều kiện thuận lợi để con người được hưởng thụ các giá trị văn hóa về tinh thần thông qua các phương tiện như: Sách, báo, truyền hình, âm nhạc, hoạt động du lịch, giáo dục ... Bởi lẽ, đô thị có lợi thế về vị trí địa lý, là nơi giao lưu, tiếp nhận các giá trị văn hóa từ các cộng đồng cư dân đến từ nhiều quốc gia; là nơi có tốc độ phát triển kinh tế mạnh mẽ; nơi tập trung nhiều đối tượng dân cư, mỗi người đều có nhu cầu sáng tạo và thụ hưởng các sản phẩm văn hóa làm cho đời sống tinh thần của con người ngày càng phong phú.

Thứ ba, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị có ảnh hưởng trực tiếp đến sự biến đổi xã hội. Sự vận động ấy trước hết đến từ các dòng di dân từ nhiều nơi hằng ngày hội

tụ về đô thị, họ mang theo những phong tục truyền thống của cộng đồng cư dân gia nhập với tập quán tồn tại lâu đời của tầng lớp thị dân dẫn đến sự va chạm về văn hóa qua cách ứng xử trong các mối quan hệ của cư dân. Do vậy, các nhà quản lý đô thị cần có chính sách, quy định để giải quyết hài hòa những xung đột về văn hóa, tạo nên sự ổn định và phát triển của đô thị. Bởi trên thực tế, môi trường văn hóa ở đô thị bao gồm các loại hình văn hóa, hoạt động văn hóa, tâm lý văn hóa nên ở đó tồn tại cả cái tốt và cái xấu, tích cực và tiêu cực, tiến bộ và lạc hậu...

Thứ tư, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị ảnh hưởng đến sự phát triển kinh tế - xã hội, có tác dụng tích cực trong thúc đẩy phát triển kinh tế, điều chỉnh hài hòa đối với quá trình vận hành của nền kinh tế. Các giá trị văn hóa không những là cơ sở định hướng động cơ tăng trưởng kinh tế mà còn quy định tính hợp lý của mục tiêu tăng trưởng. Mặt khác, môi trường văn hóa tốt đẹp có thể điều hòa, giảm thiểu tính phiến diện của quan điểm giá trị vì lợi nhuận của kinh tế thị trường, bất chấp lợi nhuận mà xem nhẹ đạo đức, lối sống của con người.

3. Nội dung xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị

Do môi trường văn hóa có cấu trúc hết sức phức tạp theo cả chiều rộng và chiều sâu nên có thể tiếp cận cấu trúc đó ở rất nhiều phương diện khác nhau như: Phân chia thành những yếu tố vật thể và phi vật thể, những yếu tố tự nhiên và xã hội, những yếu tố đã có, đã hoàn thiện, được kế thừa

chọn lọc và những yếu tố đang trong quá trình phát sinh, hình thành, phát triển... Theo cách tiếp cận cấu trúc môi trường văn hóa từ cấp độ của không gian văn hóa, có thể phân chia môi trường văn hóa thành những cấp độ sau:

Môi trường văn hóa vi mô là môi trường mà ở đó diễn ra quá trình nhập thân văn hóa đầu tiên của con người, nơi diễn ra sự chuyển biến của con người từ chỗ là một sinh thể trở thành một con người xã hội như môi trường văn hóa gia đình. Hoặc môi trường văn hóa vi mô được xem như một đơn vị cơ bản hay một phạm vi cần thiết để cá nhân và môi trường văn hóa trao đổi, tác động lẫn nhau, cùng “chung sống”. Môi trường văn hóa vi mô là môi trường gần gũi nhất với mỗi cá nhân như: Tổ lao động, tổ học tập... Đó không phải là những môi trường văn hóa biệt lập mà là một bộ phận cấu thành trong môi trường văn hóa vĩ mô.

Môi trường văn hóa vĩ mô là nơi mà những giá trị văn hóa, hoạt động văn hóa và giao tiếp của mỗi cá nhân được mở rộng với những mối quan hệ rộng lớn hơn ngoài phạm vi trên, đến tỉnh thành, vùng, miền, quốc gia, quốc tế...

Theo cách tiếp cận cấu trúc hệ thống của môi trường văn hóa, theo chúng tôi, môi trường văn hóa ở đô thị gồm có các bộ phận: Cảnh quan văn hóa, thiết chế văn hóa, các hoạt động văn hóa, hệ thống các giá trị văn hóa, các sản phẩm và dịch vụ văn hóa. Xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị cũng là quá trình xây dựng tổng thể các

thành tố, các bộ phận trên hướng đến tính văn minh, hiện đại “tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc” của đô thị hiện đại.

Bên cạnh đó, xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị Việt Nam cũng cần xuất phát từ những đặc điểm cơ bản của đô thị Việt Nam như: 1) Về nguồn gốc, đô thị nước ta hình thành từ xã hội nông nghiệp, thủ công nghiệp, buôn bán nhỏ, có thể gọi là đô thị nông nghiệp là cơ bản; 2) Đô thị nước ta hiện nay có sự đan xen giữa cũ và mới (trước đổi mới - cũ, đang đổi mới - công nghiệp hóa, hiện đại hóa, đô thị hóa); 3) Hỗn dung giữa truyền thống và hiện đại, giữa dân tộc và quốc tế; 4) Chủ thể văn hóa đô thị đan xen giữa thị dân phố cổ, định cư lâu đời với cư dân các địa phương đến đô thị sinh sống, làm việc, học tập và lập nghiệp; 5) Văn hóa đô thị nước ta hiện nay vừa là văn hóa truyền thống, vừa là văn hóa đô thị hiện đại, vừa mang ảnh hưởng văn hóa nông thôn, đa dạng vùng, miền và sắc thái ... Những đặc điểm của văn hóa đô thị có tác động lớn tới việc xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị tại Việt Nam trong giai đoạn hiện nay.

Từ các yếu tố cấu thành môi trường văn hóa ở đô thị trên, khi nghiên cứu môi trường văn hóa ở đô thị cần quan tâm đến các nội dung sau:

Một là, xây dựng cảnh quan và thiết chế văn hóa ở đô thị.

Cảnh quan văn hóa là những sản phẩm tồn tại trong quan hệ tương tác giữa con người và môi trường tự nhiên, môi trường xã hội bao gồm: Các thắng cảnh tự nhiên,

các kiến trúc, các công trình xây dựng, đường phố, các tượng đài... Cảnh quan văn hóa là môi trường vật chất - văn hóa mà trong đó con người sinh sống, là biểu hiện bề mặt trực tiếp của đời sống văn hóa. Qua kiến trúc cảnh quan môi trường, trật tự, vệ sinh đô thị... có thể nhận diện đời sống văn hóa của dân cư.

Thiết chế văn hóa ở đô thị đóng vai trò là nơi lưu giữ và chuyển tải các giá trị văn hóa của cộng đồng đến từng cá nhân. Đó là môi trường đảm bảo cho các hoạt động văn hóa (bao gồm: Sáng tạo, bảo quản, truyền bá và hưởng thụ các giá trị văn hóa) diễn ra trong đời sống xã hội của thị dân. Các dạng thức tồn tại của thiết chế văn hóa ở đô thị bao gồm: Thư viện, phòng truyền thống, bảo tàng, nhà văn hóa, nhà cộng đồng, khu thể thao, khu vui chơi giải trí ... phục vụ cho các nhu cầu sinh hoạt văn hóa chung của người dân.

Hệ thống cảnh quan và thiết chế văn hóa ở đô thị càng được xây dựng đầy đủ, đồng bộ càng tạo điều kiện để các địa phương xây dựng môi trường văn hóa đô thị lành mạnh, văn minh.

Hai là, xây dựng các giá trị văn hóa ở đô thị.

Văn hóa bao giờ cũng là một hệ thống hữu cơ các giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo ra trong quá trình hoạt động thực tiễn. Giá trị là hạt nhân của văn hóa. Xây dựng các giá trị văn hóa, các chuẩn mực văn hóa gắn với các quan hệ ứng xử của người dân đô thị như: Ứng xử trong gia đình, cơ quan, công sở, trường học hay không gian công cộng góp phần tạo lập một

đô thị văn minh và bền vững. Các giá trị chuẩn mực đạo đức nghề nghiệp, lối sống của thị dân cần được xây dựng như: Đạo đức nghề nghiệp trung thực, dân chủ, bình đẳng, nhân ái, cạnh tranh lành mạnh ... hay lối sống văn minh, công nghiệp, thượng tôn pháp luật, gắn liền với đạo đức sinh thái ... của người dân ở các đô thị.

Ba là, tổ chức các hoạt động, dịch vụ văn hóa ở đô thị.

Hoạt động văn hóa là hoạt động đáp ứng trực tiếp nhu cầu văn hóa của nhân dân. Muốn có một môi trường văn hóa đô thị lành mạnh, phong phú, chính quyền các cấp ở đô thị cùng người dân phải tổ chức được các hoạt động văn hóa đa dạng và lành mạnh như: Hoạt động thể dục thể thao, vui chơi giải trí, hoạt động văn nghệ quần chúng, hoạt động bảo vệ di sản văn hóa và giáo dục truyền thống, hoạt động xây dựng gia đình văn hóa và nếp sống văn hóa, hoạt động câu lạc bộ ...

Các nhóm dịch vụ văn hóa thường phát triển ở khu vực đô thị như: Dịch vụ du lịch, dịch vụ thể thao, dịch vụ văn hóa văn nghệ, vui chơi giải trí, dịch vụ tâm linh, dịch vụ sinh hoạt đời sống. Hoạt động dịch vụ văn hóa là một trong những loại hình hoạt động xã hội thu hút đông đảo đối tượng cung cấp và sử dụng nhất vì văn hóa là lĩnh vực rộng lớn, bao trùm mà mỗi người dân đều cần đến hàng ngày. Do đó, việc tổ chức và quản lý các dịch vụ văn hóa ở đô thị là việc làm cần thiết.

Bốn là, xây dựng các sản phẩm văn hóa ở đô thị.

Văn hóa là một khái niệm rộng, bao gồm văn hóa vật chất và văn hóa tinh thần; trong đó, sản phẩm văn hóa của người dân đô thị chủ yếu bàn đến văn hóa tinh thần, đó là những sản phẩm tập trung trong nó những giá trị tinh thần, có khả năng thỏa mãn nhu cầu tinh thần của con người, hướng con người tới những giá trị nhân văn cao đẹp như: Chân, thiện, mỹ, ích. Sản phẩm văn hóa tinh thần có thể được phân chia thành hai loại là: Sản phẩm văn hóa tinh thần loại tri thức (ca dao, tục ngữ, triết học, khoa học đời sống, công nghệ cao...) và sản phẩm văn hóa tinh thần loại văn nghệ giải trí (dân ca, văn học, sân khấu kịch, âm nhạc, hội họa, vũ đạo, điện ảnh, truyền hình ...).

Đối với vấn đề xây dựng sản phẩm văn hóa ở đô thị cần đa dạng hóa các loại hình sản phẩm văn hóa, phù hợp với nhu cầu văn hóa của đồng đảo đối tượng dân cư sinh sống ở đô thị. Những người sáng tạo, sản xuất sản phẩm văn hóa có vai trò quan trọng. Bên cạnh đội ngũ trí thức, văn nghệ sĩ, người dân tại các đô thị vừa là chủ thể sáng tạo, vừa là người thụ hưởng các sản phẩm văn hóa đó. Do đó, cần bồi dưỡng lực lượng này cả về chuyên môn, ý thức chính trị, đạo đức... bởi nếu thiếu lập trường tư tưởng chính trị vững vàng, đạo đức trong sáng và lối sống lành mạnh thì đội ngũ sáng tác khó có thể sáng tạo, sản xuất những sản phẩm văn hóa lành mạnh đáp ứng được những yêu cầu ngày càng cao của người dân ở đô thị.

Tóm lại, trong bối cảnh đất nước đang hội nhập quốc tế, công cuộc công nghiệp hóa, hiện đại hóa, đô thị hóa và các cuộc

cách mạng công nghệ đang tác động mạnh mẽ như hiện nay, môi trường văn hóa ở nước ta đang có nhiều thay đổi. Môi trường văn hóa ở đô thị chỉ hình thành khi nó tích hợp được các giá trị văn hóa, được các chủ thể con người tham gia thừa nhận và vận hành trong đời sống sinh hoạt hằng ngày ở đô thị. Do vậy, để xây dựng thành công môi trường văn hóa ở đô thị, cần phải

có nhận thức đúng về các yếu tố cấu thành môi trường văn hóa ở đô thị và các nội dung cơ bản trong xây dựng môi trường văn hóa ở đô thị; từ đó, mới có thể điều chỉnh mục đích, yêu cầu và đề xuất các giải pháp xây dựng môi trường văn hóa một cách hợp lý, thiết thực góp phần “xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam”, phát triển bền vững đất nước ■

- ¹ Ban Chấp hành Trung ương, *Nghị quyết số 03-NQ/TW ngày 16-7-1998 về xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc*.
- ^{2,3} Ban Chấp hành Trung ương, *Nghị quyết số 33-NQ/TW ngày 9-6-2014 về xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước*.
- ⁴ G.Endrueit, G.Trommsdorff, *Từ điển Xã hội học*, Nxb. Thế giới, Hà Nội, tr.151.
- ⁵ Hội đồng quốc gia chỉ đạo biên soạn từ điển, *Từ điển Bách khoa Việt Nam*, t.1, Nxb. Từ điển Bách khoa, Hà Nội, 2007, tr.1.046.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ban Chấp hành Trung ương, *Nghị quyết số 03-NQ/TW ngày 16-7-1998 về xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc*.
2. Ban Chấp hành Trung ương, *Nghị quyết số 33-NQ/TW ngày 9-6-2014 về xây dựng và phát triển văn hóa, con người Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững đất nước*.
3. Nguyễn Hồng Hà, *Môi trường văn hóa với việc xây dựng lối sống con người ở Việt Nam*, Nxb. Văn hóa - Thông tin, Hà Nội, 2005.
4. Đỗ Huy, *Xây dựng môi trường văn hóa ở nước ta hiện nay từ góc nhìn giá trị học*, Nxb. Văn hóa - Thông tin, Hà Nội, 2001.
5. G.Endrueit, G.Trommsdorff, *Từ điển Xã hội học*, Nxb. Thế giới, Hà Nội, 2022.
6. Nguyễn Phương Lan, *Môi trường văn hóa với việc xây dựng nhân cách và lối sống*, Tạp chí Văn hóa nghệ thuật, số 329, tháng 11-2011, tr.8-10.
7. Bùi Hoài Sơn, *Cơ sở lý luận về môi trường văn hóa và xây dựng môi trường văn hóa*, Kỷ yếu hội thảo: *Xác định khái niệm xây dựng môi trường văn hóa*, Viện Văn hóa nghệ thuật quốc gia Việt Nam, 2021.
8. Trương Quang Thao, *Đô thị học - Những khái niệm mở đầu*, Nxb. Xây dựng, Hà Nội, 2003.
9. Phương Thảo, *Một số suy nghĩ về khái niệm, cấu trúc, đặc trưng của môi trường văn hóa*, <http://vnq.edu.vn>, ngày 25-3-2013.
10. Tập thể tác giả, *Quản lý hoạt động văn hóa*, Nxb. Văn hóa - Thông tin, Hà Nội, 1998.
11. Hội đồng quốc gia chỉ đạo biên soạn từ điển, *Từ điển Bách khoa Việt Nam*, Nxb. Từ điển Bách khoa, Hà Nội, 2007.